

цього є створення і закріплення власної ніші на світовому ринку для експорту української продукції із насиченням внутрішнього ринку вітчизняними товарами і послугами відповідно до структурного попиту на них.

• Активізації науково-технічної політики як безпосереднього чинника формування науково-технологічної безпеки і через це – ЕБ. Основною інституцією такої політики має бути Національна інноваційна система (НІС), а економічними важелями – звільнення від податків за витрати підприємств на НДДКР із створенням структури забезпечення комерціалізації результатів НДДКР та субсидування витрат вітчизняних підприємств і організацій на імпорт технологій із підтримкою функціонування відповідних дослідних експериментальних установок і виробництв.

Використані джерела інформації:

1. Данилов-Данильян В.И. Устойчивое развитие (теоретико-методологический анализ) // Экономика и мат. методы. – 2003. – Т. 39, №2. – С. 123-135.
2. Дорогунцов С.И., Ральчук А.Н. Хозяйствование – синергетический инвариант. – К.: Оріяни, 2006. – 228 с.
3. Кокорін В. Конкуренентоспроможність економіки України // Бізнес & Економіка – 2007. - №5.- с.9-11.
4. Котковський В.Р. Державне регулювання як основа економічної безпеки України // Держава та регіони (Серія: державне управління). – 2006. - № 1. – с. 79-84.
5. Яремко Л. А. Розвиток ідей локальної та територіальної економіки / Л. А. Яремко // Регіональна економіка. – 2005. – № 4. – С.31.

Рецензент: Корецький М.Х., д.держ.упр., професор.

УДК338.242: [338.45:378]

Кобець А.С.,

к.т.н., проф.,
Дніпропетровський державний
аграрний університет

ВИЩА ОСВІТИ ЯК ПОТУЖНИЙ ІНСТРУМЕНТ ДОВГОСТРОКОВОЇ СТРАТЕГІЇ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ ТА РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКИХ РЕСУРСІВ

Обґрунтовано систему регулювання «освіти впродовж всього життя». Визначено напрями формування освітніх послуг в Україні.

Обоснована система регуляції «образования на протяжении всей жизни». Определены направления формирования образовательных услуг в Украине.

The system of adjusting of «education is grounded during all life». Directions of forming of educational services are certain in Ukraine.

Постановка проблеми. Поступове формування базових елементів економіки знань актуалізувало проблему формування системи неперервної

освіти. Здатність до постійного навчання та отримання нових знань є найважливішим показником конкурентоспроможності індивіда на ринку праці. В Європейському контексті концепція освіти впродовж всього життя передбачає формування суспільства, яке навчається. Отримання освіти протягом всього життя (lifelong learning) на масовому рівні являється одним з пріоритетів європейської освітньої політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Певну увагу проблемам державного регулювання освітньої сфери в загальному контексті розвитку економіки знань приділяли відомі вчені Г. Беккер, Е. Боуен, Е. Денісон, Дж. Кендрік, Я. Мінсер, Т. Шульц. В роботах вітчизняних вчених Л.І. Антошкіної, Т.М. Боголіб, А.І. Бутенко, В.А. Вісящева, В.М. Гейця, О.А. Грішної, Б.М. Данилишина, Г.А. Дмитренка, Т.А. Заєць, С.М. Злупка, І.С. Каленюк, О.А. Кратта, В.Г. Кременя, В.І. Куценко, Л.К. Семів, О.П. Сологуб, Д.М. Стеценка, Л.А. Янковської та інших висвітлені окремі організаційно-економічні проблеми функціонування системи вищої освіти. Проте ринкові умови функціонування вищої освіти вимагають напрацювання нових механізмів регуляторної діяльності держави в сфері її управління.

Постановка завдання:

- обґрунтувати систему регулювання «освіти впродовж всього життя»;
- визначити напрями формування освітніх послуг в Україні.

Виклад основного матеріалу. Про систему неперервної освіти йдеться в документах Євросоюзу, пов'язаних з проблемою розвитку освіти в Європі і створення «Європи знань» [2, с. 26]. Заключне комюніке зборів спостерігачів за Болонським процесом у Празі 2001 р. підкреслило важливість навчання впродовж життя як основного елементу Європейського простору вищої освіти [8, с. 23]. У документі Європейської Комісії дається таке визначення терміну «навчання впродовж життя»: «Вся діяльність з навчання, здійснювана протягом життя, з метою вдосконалення знань, умінь і компетенцій як в інтересах особистісного, громадянського і соціального розвитку, а також /або для отримання роботи» [8, с. 13].

В тих країнах, де найвищий рівень сучасних технологічних укладів, наприклад, у США навчається до 60% дорослого населення, а в Німеччині – до 40% [7, с. 22]. Тобто освіта впродовж всього життя – це вимога розвитку вищих технологічних укладів формування знаннєвої економіки.

Якщо здобуття вищої освіти можна розглядати як потужний інструмент довгострокової стратегії підготовки кадрів і розвитку людських ресурсів, то різноманіття програм навчання на протязі життя (формальні й неформальні структури навчання і підготовки) є інструментом вирішення короткострокових завдань, який здійснює оперативне «підстроювання» кваліфікацій до мінливих умов ринку праці. Критеріями функціонування кожної підсистеми є максимальна конкурентоздатність кадрів і відповідність їх вимогам ринку праці.

Первинною називають освіту та професійну підготовку, що людина здобуває до виходу на ринок праці, а освіта, здобута протягом трудового життя, – це освіта дорослого населення. Можна погодитись, що межу між цими двома складовими визначають початком трудової діяльності, а не віком людини і не тривалістю навчання [1, с. 17]. Отже, коли мова йде про освіту впродовж життя, доцільно вживати поняття «освіта дорослого населення», або у випадку здобуття другої вищої освіти – «післядипломна освіта».

Зважаючи на те, що освіта є найважливішим чинником примноження людського капіталу, освіта дорослого населення на державному рівні повинна розглядатись як визначальний соціальний інститут. Діяльність цього інституту забезпечує вирішення важливих соціальних, економічних, політичних, освітніх, морально-виховних проблем сучасного суспільства.

Післядипломну освіту в сучасному світі розглядають як найважливішу складову системи неперервної освіти, що дає змогу кожній особистості здобути новий рівень компетенцій, здійснювати постійне творче оновлення, розвиток та вдосконалення впродовж усього життя. Згідно п. 1 ст.10 Закону України «Про вищу освіту» післядипломна освіта – спеціалізоване вдосконалення освіти та професійної підготовки особи шляхом поглиблення, розширення і оновлення її професійних знань, умінь і навичок або отримання іншої спеціальності на основі здобутого раніше освітньо-кваліфікаційного рівня та практичного досвіду. Післядипломна освіта створює умови для безперервності та наступності фахового зростання та включає:

- перепідготовку – отримання іншої спеціальності на основі здобутого раніше освітньо-кваліфікаційного рівня та практичного досвіду;
- спеціалізацію – набуття особою здатностей виконувати окремі завдання та обов'язки, які мають особливості, в межах спеціальності;
- розширення профілю (підвищення кваліфікації) – набуття особою здатностей виконувати додаткові завдання та обов'язки в межах спеціальності;
- стажування – набуття особою досвіду виконання завдань та обов'язків з певної спеціальності.

Особа, яка пройшла перепідготовку і успішно пройшла державну атестацію, отримує відповідний документ про вищу освіту. Особа, яка успішно пройшла стажування або спеціалізацію чи розширила профіль (підвищила кваліфікацію), отримує відповідний документ про післядипломну освіту [8, с. 11].

Післядипломна освіта здійснюється ВНЗ післядипломної освіти або структурними підрозділами ВНЗ відповідного рівня акредитації, в тому числі на підставі укладених договорів. Згідно п. 1 ст.48 Закону України «Про освіту» до закладів післядипломної освіти, зокрема, належать:

- академії, інститути (центри) підвищення кваліфікації, перепідготовки, вдосконалення, навчально-курсіві комбінати;
- підрозділи ВНЗ (філіали, факультети, відділення та інші).

Щороку в Україні в 562 закладах та підрозділах післядипломної освіти здійснюють перепідготовку (перекваліфікацію) більш як 30 тис. спеціалістів з вищою освітою та підвищення кваліфікації – близько 300 тис. фахівців [4, с. 69].

Особлива увага в діяльності вищої школи приділяється післядипломній освіті. Визнано, що «державна політика в галузі післядипломної освіти практично відсутня. В зв'язку з цим виникла нагальна потреба в створенні самостійної системи післядипломної освіти та визначення перспективних напрямів її розвитку.»

Останнім часом змінилась структура навчальних закладів післядипломної освіти. Понад 200 їх діють при ВНЗ, зменшилась кількість дрібних навчальних закладів та підрозділів післядипломної освіти, що сприяє вдосконаленню як кадрового, так і навчально-методичного забезпечення системи післядипломної освіти.

Статистики щодо того, скільки людей мають дві (і більше) вищі освіти, немає. Друга вища освіта є платною, оскільки громадяни України мають право безоплатно здобувати вищу освіту в державних і комунальних ВНЗ, якщо певний освітньо-кваліфікаційний рівень громадянин здобуває вперше (ст.4 ЗУ «Про вищу освіту»). ВНЗ може надавати другу вищу освіту лише якщо має ліцензію на цей вид освітньої діяльності. В Україні функціонують і післядипломні ВНЗ (університети та інститути), які дістали ліцензію і відкривають факультети чи відділення другої освіти, вони виконують освітньо-професійну програму, проходять державну атестацію. У них різні терміни навчання, зміст і програми. Здобувають другу вищу освіту за кошти юридичних і фізичних осіб; випадків, коли її оплачує держава, небагато. За гроші держави людина може навчатися, зокрема, в тому випадку, якщо вона втратила роботу й стала на облік у центрі зайнятості.

Можна вважати, що вибір спеціальності за другою вищою освітою де термінується ситуацією на регіональному ринку праці. І якщо до 2005 року популярними були економічні та юридичні спеціальності, то сьогодні зростає зацікавленість інженерними та спеціальностями інформаційно-комп'ютерних технологій. Популярність гуманітарних спеціальностей, зокрема психологія, соціологія має тенденцію до скорочення. Так, у Дніпропетровську чимало дипломованих фахівців хочуть стати інженерами-металургами, у Донецьку –інженерами вугільної промисловості, для Києва найактуальніші професії, пов'язані з комп'ютерними технологіями. Серед людей, які бажають здобути другу вищу освіту можна виділити найбільш численну групу –це керівники різних рівнів. Наприклад, навчання у Центральному інституті післядипломної педагогічної освіти запроваджено навчання саме керівників освітніх установ, керівників НЗ різних типів [6, с. 255].

Освіта дорослого населення, з одного боку, ставить коло серйозних завдань перед навчальними закладами, а, з другого, –відкриває широкі можливості для активізації підприємницької функції ВНЗ. Підприємництво

у сфері освіти дорослого населення ВНЗ можуть реалізовувати в межах традиційної післядипломної освіти за такими напрямками:

- надання другої вищої освіти;
- робота з корпоративними клієнтами;
- робота з фізичними особами.

Для вирішення проблем, які мають місце в системі післядипломної освіти, необхідно: створити в кожній галузі чітку систему післядипломної освіти з відповідною системою управління і координації, наукової і науково-методичної підтримки, нормативно-правового і матеріально-технічного забезпечення. Тому держава повинна забезпечити напрацювання нормативних і під нормативних актів, які ув'язували б систему неперервної освіти із прогнозованою динамікою ринку праці.

В Україні навчання впродовж життя повинне перш за все допомогти громадянам адаптуватися до змін в економіці і суспільстві, сприяти розвитку інноваційної культури. Адже основна частина працездатного населення здобула освіту за зовсім іншої економічної системи, далеко не всі люди (насамперед 35-45-тирічні) змогли адаптуватись до нових умов. Це є суттєвою причиною безробіття. Включення цих людей в економічну діяльність можливе за умови додаткового навчання, підвищення кваліфікації чи перекваліфікації. Держава повинна вжити заходів щодо збільшення рівня доступності освіти для економічно активного населення, сформувати систему тренінгів, курсів, які орієнтували б спеціалістів на відкриття власної справи, на самозайнятість.

Як окремий напрям освітніх послуг в Україні сформувалась бізнес-освіта як освітня діяльність на платній основі з підготовки спеціалістів і керівників компаній з управління бізнесом. Отримання ступеня MBA можна розглядати як приватний випадок інвестицій в людський капітал.

Виникнення бізнес-освіти стало відповіддю на виклики ринкового середовища, яке динамічно розвивалось. На початок 90-х років економічні факультети існуючих ВНЗ почали готувати студентів з орієнтацією на нові господарські відносини, проте на ринку освітніх послуг, який переживав період становлення, з'явилась нова незаповнена ніша – необхідність оперативної і якісної підготовки управлінців-практиків, здатних оперативно адаптуватись до ринкових умов й ефективно діяти в підприємницькому середовищі. Це стосувалось насамперед людей, які вже мали вищу освіту і певний досвід управлінської діяльності, але їхні професійні навички, як і світогляд, були сформовані за адміністративної економіки. Саме вони найбільше потребували знань і навичок ведення економічної діяльності в нових умовах, і були готовими платити за їх отримання. Відповідно ця ринкова ніша не могла залишатись порожньою, тим більше, світова практика виробила дієвий механізм підготовки менеджерів для ринкової економіки, – це бізнес-освіта.

Головні цілі бізнес-освіти полягають у передачі професійних знань про ринок, вироблення вмінь і підприємницьких навичок, формування особистісних якостей, життєвої позиції та світогляду менеджерів.

Актуальність бізнес-освіти привела до формування нового типу навчальних закладів – бізнес-шкіл. Ці навчальні заклади пропонують освітні послуги в галузі бізнес-адміністрування (МВА), організації та управління виробництвом у всіх сферах діяльності. Навчальні програми таких шкіл спрямовані на практичні аспекти управління і меншою мірою концентрують уваги на теоретичних знаннях. Через сучасну бізнес-освіту пролягає шлях до успіху будь-яких підприємств і організацій в їх економічному розвитку. Як сказав один англійський спеціаліст: «МВА – це двері, які необхідно відкрити сьогодні, щоб потрапити у завтрашній день менеджменту» [5, с. 78].

Погоджуємось з думкою В.Заболотного, що програми МВА – це післядипломний рівень бізнес-освіти із загального менеджменту і управління бізнесом, що має забезпечувати формування високопрофесійних менеджерів-практиків, особистісний розвиток студентів, кар'єрне зростання та відповідати високим інтелектуальним і академічним стандартам вищої освіти [3, с. 28]. Однак в умовах економіки знань, на нашу думку, слід акцентувати увагу на навчанні технологіям здобуття і примноження нових знань та їх застосування в практичній діяльності.

Розвиток бізнес-освіти в Україні був зумовлений такими обставинами:

- необхідність задоволення потреб підприємств і організацій різних форм власності в якісних освітніх послугах, потрібних менеджерам і підприємцям, орієнтованим на особисту ініціативу, ринкові умови господарювання;

- відставання системи вищої освіти від швидких темпів розвитку бізнес-середовища в силу притаманних їй фундаментальності і певної інертності;

- посилення прагматичного підходу до освіти зі сторони студентів;

- потреба в регулярному оновленні знань і вдосконаленні навиків спеціалістів практично усіх напрямів, управлінців різних рівнів і секторів підприємництва;

- потреба реально побачити той чи інший теоретичний аспект в дії, що вкрай необхідне для здобуття добрих практичних навичок, яких найчастіше вимагають при підборі кадрів;

- не всі аспекти ведення бізнесу, які входять у процес господарської діяльності підприємств у реальному середовищі, розроблені в системі академічної освіти в рамках тої чи іншої дисципліни;

- необхідність виховання населення в дусі підприємливості й інноваційної діяльності;

- необхідність освоєння нових форм і методів навчання, орієнтованих на формування лідерських якостей;

- необхідність надання студентам і спеціалістам найсучаснішої інформації для успішного працевлаштування чи підвищення адаптивності.

Основним критерієм успішності функціонування бізнес-школи є кар'єра та фінансові успіхи її випускників. В якості джерела, що визначає необхідний рівень фундаментальності навчання, виступає не стільки навчальний заклад, скільки реальний споживач освітніх послуг. Бізнес-освіта дає унікальні можливості розвитку лідерських здібностей, інтуїтивного відчуття ситуації, вміння знаходити рішення в будь-яких, на перший погляд, безвихідних ситуаціях.

Зараз в Україні досить широка пропозиція бізнес-освіти різноманітних авторських програм та тренінгів. Проте, ступінь MBA в її класичному (максимально наближеному до західних стандартів і національних особливостей) варіанті надають: Міжнародний інститут менеджменту (МІМ), Київ; Міжнародний інститут бізнесу (МІБ), Київ; «Києво-Могилянська бізнес-школа» (КМБШ); Львівський інститут менеджменту (ЛІМ); Дніпропетровський університет економіки і права (ДУЕП).

На думку багатьох експертів, розуміння й бачення бізнес-освіти розпочинається саме з розуміння її відмінності від освіти економічної. Ця відмінність є умовою утвердження статусу бізнес-освіти в нашому суспільстві.

На відміну від економічної освіти, яка дає розуміння законів ведення господарювання, бізнес-освіта виробляє навички й формує прагнення отримання прибутку в рамках певної економічної діяльності. Серед основних характеристик бізнес-освіти, які відрізняють її від економічної освіти, виділено такі:

- прикладний аспект бізнес-освіти –наголос на практичному застосування набутих знань;
  - післядипломний рівень: бізнес-освіту можна розглядати як сегмент освіти для дорослих;
  - недержавний характер (недержавна форма власності, недержавні джерела фінансування);
  - найбільш глобалізований сектор освіти;
  - найбільш високоприбутковий вид освітньої діяльності;
  - орієнтація на практичні запити бізнес-середовища.
- Недоліками українських бізнес-шкіл, можна вважати:
- відсутність в групах іноземців, що позбавляє можливості українських студентів заводити нові корисні знайомства, обмінюватися кар'єрним та культурним досвідом ведення бізнесу в різних країнах;
  - ще не сформувалася культура залучення висококваліфікованих викладачів-практиків, бізнес-аналітиків та експертів;
  - висока вартість навчання, яка часто не під силу українцям і нерозвинена система кредитування навчання;
  - низький рівень конкурсу при вступі, вступні тести не переслідують цілі «відсіяти» когось з слухачів;
  - відсутність в більшості бізнес-шкіл акредитації.

На бізнес-освіту, як сегмент ринку освітніх послуг, державне регулювання чинить слабкий вплив. Серед основних недоліків українських програм MBA –невизнання їх дипломів не лише за межами України, але й всередині країни. В Україні неможливо акредитувати MBA-програму в ДАК, оскільки її немає в державному реєстрі освітніх програм.

Підготовка економістів, менеджерів, маркетологів в системі бізнес-освіти може стати альтернативою їх підготовки у ВНЗ. Якщо людина, маючи базову технічну чи гуманітарну освіту, в разі потреби зможе в бізнес-школі отримати необхідні знання і вміння, то вона не буде йти вчитись на економіста чи менеджера, знаючи про значне перевищення таких спеціалістів на ринку праці. Таким чином бізнес-школи зможуть «розвантажити» економічні факультети ВНЗ, яких звинувачують у «перевиробництві» спеціалістів економічних спеціальностей.

Заклади бізнес-освіти мають пропонувати різним категоріям професіоналів найрізноманітніший спектр послуг, програми від класичної чотири – або п'ятирічної вищої освіти до двотижневих курсів підвищення кваліфікації конкретного спрямування. Зарубіжний досвід та важливість значення бізнес-освіти для успішного розвитку ринкових відносин показують необхідність віднести до бізнес-освіти наступні складові: бакалаврські програми; післядипломну освіту з отриманням ступеня – MBA; післядипломну освіту без отримання ступеня –тренінги і короткотермінові програми. Усі три напрями є важливими і потребують розвитку. Так, якщо тренінги та курси матимуть більший ефект в короткотерміновому періоді, то програми MBA і бакалаврські –на дальшу перспективу.

Однією з різновидів освітніх послуг, які надаються бізнес-школами є тренінги. Основним принципом тренінгів можуть слугувати слова китайського філософа Чжуан Цзи: «Істина має бути пережита, а не викладена». Сьогодні в розвинених країнах, якщо є інформація про проходження професійного тренінгу, шанси на працевлаштування значно зростають.

У загальних рисах тренінг –це активний метод навчання, побудований на аналізі ділових ситуацій, котрі «учні» одразу ж відтворюють і «розв'язують». Тренінги організують в основному для підприємців, або працівників компаній під замовлення і тривають від 1-2 днів до тижня, заняття проводяться з декількома учасниками одночасно (за бажанням забезпечується анонімність).

Найпоширенішими на сьогодні є тренінги, спрямовані на просування товару, успішну презентацію, а також пов'язані із збутом і продажем. Це є надто вузька їх спрямованість, направлена на діяльність, яка націлена лише на отримання максимальної комерційної вигоди. Вбачаємо доцільним проведення тренінгів (навіть із створенням спеціалізованих тренінг-центрів) для студентів і випускників ВНЗ, державних службовців, працівників сфери послуг.

Програми тренінгів формуються, орієнтуючись на потреби цільової групи учнів шляхом проведення анкетних опитувань, маркетингових досліджень тощо. Відповідно до них формуються програми тренінгів з тих чи інших предметів. Ці програми повинні базуватися на глибоких теоретичних аспектах та інтегрувати їх у сучасні практичні ситуації. Для проведення тренінгів доцільно запрошувати кваліфікованих спеціалістів певної галузі, викладачів-тренерів.

Тренінги можуть бути різновидом освітніх послуг, які надаються ВНЗ (або закладами післядипломної освіти) на платній основі. Вони повинні проходити акредитацію, але не державну, а асоціації роботодавців. Проблема, з якою можуть стикатись ВНЗ в проведенні таких тренінгів – це залучення високопрофесійних викладачів (тренерів), якими можуть бути як викладачі ВНЗ, так і запрошені зі сторони. Держава повинна встановлювати систему сертифікатів, які видаються випускникам, що пройшли систему тренінгу та оволоділи певними компетенціями.

Висновки. Отже, в суспільстві, основаному на знаннях, сектор освітніх послуг, пов'язаний із післядипломною освітою, є перспективним, але у регіонах, як і в Україні в цілому, ще не достатньо розвиненим як в кількісному, так і якісному аспектах. Більшість ВНЗ IV р.акр. регіонів, реагуючи на зростаючий попит на цьому сегменті ринку освітніх послуг, створили підрозділи післядипломної освіти. Проте для того, щоб підвищити ефективність післядипломної освіти, зробити її інструментом підвищення конкурентоспроможності фахівців на ринку праці необхідний комплекс державних заходів. Освіта впродовж всього життя повинна отримати визнання як одна із головних компонентів Стратегії розвитку освіти на перспективу.

Використані джерела інформації:

1. Грішнова О. Освіта – головний чинник економічного і соціального розвитку України / Грішнова О., Заклекта О. // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2003. – №5–2. – С. 17.
2. Животовская И.Г. Европейская система образования в условиях глобализации / И.Г. Животовская // Экономика образования. – 2003. – №4. – С.24–33.
3. Заболотний В. Забезпечення якості програм МВА та бізнес-освіти в Україні / Володимир Заболотний // Синергія. – 2004. – №3 (10). – С.28.
4. Нянь Кай Лю. Академічний рейтинг університетів світу (Джерело: Higher Education in Europe. – Vol.XXX. – 2005. – №2. Пер. з англ. З.І.Роман) / Нянь Кай Лю, Ін Чень // Вища школа. – 2006. – №5-6. – С.67-77.
5. Обучение и развитие персонала // HRD. Отдел кадров. – 2005. – №2(137). – С.77–79.
6. Олійник С. Два дипломи / Світлана Олійник // Експрес. – 2006. – №103(2954) від 5-6 вересня. – С.7.
7. Рудь Н.Т. Формування інноваційно-освітнього середовища у ВНЗ / Рудь Н.Т. // Зб. наук. праць. – 2006. – Вип.2 (58). – НАНУ ІРД.– С.255.
8. Тимошенко З.І. Болонський процес в дії: словник-довідник основ. термінів і понять з орг. навч. процесу у вищ. навч. закл./ З.І. Тимошенко, О.І.Тимошенко. – К.: Видавництво Європ. ун-т, 2006. – 39 с.

Рецензент: Корецький М.Х., д.держ.упр., професор.